

Szeredi Merse Pál

A „MÁCASTÍLUS IRODALMI DIKTÁTORA LUKÁCS GYÖRGY SZNOB USZÁLYÁBAN”

AZ AKTIVISTÁK A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN¹

„Mikor kitört Magyarországon a kommunizmus, [Kassák] arra akarta kényszeríteni a Tanácsköztársaságot, hogy a dadaizmust vezesse be hivatalos művészetként. Egyidejűleg ő akart Magyarországi művészeti diktátora is lenni. Ez a terve azért nem sikerült az ambiciózus hosszúhajúnak, mert azzal akarta hivatalos fellépését kezdeni, hogy Jókaitól kezdve minden irodalmár műveit el akarta égetni. Ez a kommunista ma emigráns, és dicsőítő verseket ír Szamuelyról.”²

Az idézet Szittyá Emil magyar származású vagabund 1923-ban, német nyelven megjelent irodalmi-politikai portrégyűjteményéből származik, amelyben leplezetlen rosszindulattal mutatta be a magyar avantgárd egyik legkiemelkedőbb alakjának 1919-es tevékenységét. Az itt olvasható kijelentések közül tényszerűen egy sem igaz, ugyanakkor kiválóan példázza, hogy a Tanácsköztársaság sokszor kaotikus intézkedései és nehezen értelmezhető belső vitái milyen torz képet mutathattak a kortársak szemében. Kassák és körének szerepe a proletárdiktatúra idején egyáltalán nem volt egyértelmű: az avantgárd művészek egyes projektjei kiemelt támogatást élveztek, azonban éppen ezért folytonos viták keresztüztébe is kerültek.³

¹ A tanulmány a Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, K-120779 számú, „Kassák Lajos avantgárd folyóiratai interdiszciplináris megközelítésben (1915–1928)” című kutatási projektjéhez kapcsolódóan készült.

² Szittyá Emil: *Furcsaságok kabinetje* (1923). Ford. Beke László. *Dadaizmus antológia*. Szerk. Beke László. Budapest, 1998. 263.

³ Alapvető irodalom: Svéd László: Kassák Lajos és a Tanácsköztársaság ifjúsági mozgalma. *Párttörténeti Közlemények*, 20, 1974, 1. 163–182.; Pomogáts Béla: Kassák Lajos a forradalomban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 90, 1986, 5. 523–534.; Oliver Botar: Lajos Kassák, Hungarian „Activism” and Political Power. *Canadian–American Slavic Studies*, 36, 2002, 4. 391–404.; Balázs Eszter: Művész és/vagy értelmiségi? Avantgárd-szerepfelfogások Magyarországon (1915–1919). *Homoklapátolás nemesércért. A 70 éves Ständeisky Éva tiszteletére*. Szerk. Balázs Eszter, Koltai Gábor, Takács Róbert. Budapest, 2018. 26–40. – A hivatkozott sajtóanyagok és dokumentumok közül több megjelent az alábbi szövegkiadásokban: „Mindenki újakra készül...” *Az 1918/1919-es forradalmak irodalma. Szöveggyűjtemény*. IV.

TOVÁBB A MAGUNK ÚTJÁN

Kassák az első világháború alatt, 1915-ben indította első folyóiratát, *A Tett* címmel. A korszakban szokatlanul nyíltan háborúellenes hangot megütő folyóiratban az avantgárd művészet és a politikai állásfoglalás egyszerre volt jelen, ami miatt a Belügyminisztérium a „hadviselés érdekeit veszélyeztető” tartalmára hivatkozva betiltotta a lapot.⁴ Kassák 1916 őszén *MA* címmel új lapot alapított, melynek alcíme – „irodalmi és képzőművészeti folyóirat” – jelezte, hogy a szerkesztők, látszólag, nem kívántak politikai témákat érinteni. A *MA* és köre az 1918–1919-es forradalmak alatt azonban politikailag erősen radikalizálódott. Programjukat Kassák 1919 kezdetétől, a német expresszionisták mintájára, aktivizmusként definiálta.⁵ A Károlyi Mihály vezette polgári demokráciával szemben kritikus hangot megütő Aktivisták a kommunista forradalom mellett agitáltak és világnézeti különszámokban fejezték ki szolidaritásukat a forradalmi változásokkal. Az őszirózsás forradalom után jelent meg a *MA* első világnézeti különszáma, amelynek borítóján Bortnyik Sándor *Kommunista köztársaságot* feliratú metszete, első oldalán pedig a *MA* művészei által szignált, kommunista forradalmat sürgető kiáltvány jelent meg. A *MA* decemberi, nemzetközi számában kimondottan politikai témákkal foglalkozott, a futuristák, és a Franz Pfemfert szerkesztette berlini *Die Aktion* köréhez tartozó baloldali expresszionista költők művei mellett Georgij Vasziljevics Csicserin szovjet külügyi népbiztos antantellenes nyilatkozatát is publikálták. *Tovább a magunk útján* című programiratában Kassák az „új ember” és az „új világ” szocialista művészetét propagálta.⁶ (1. kép) A *MA* és köre tehát elkötelezve várta a kommunista forradalmat és kikiáltásakor üdvözölte a proletárdiktatúrát is.

A MA KOMPLEX PROGRAMJA A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

Kassákék arra készültek, hogy a proletárforradalom művészetének lírai és vizuális formanyelvét az Aktivisták teremtik majd meg. A folyóirat világnézeti különszámaiban a kommunista forradalom mellett agitált, a német Spartakus-felkelés halottjaival foglalkozott, elsőként közölte magyar nyelven a szovjet alkotmányt, valamint Lenin *Állam és forradalom* című írását.⁷ (2–3. kép) Március végén Kassákék egy munkaprogramot fogalmaztak meg, amelyben összefoglalták terveiket: lényegében a *MA* korábban megkezdett programját kívánták tovább bővíteni. Kassák 1917-ben a

Szerk. és jegyz. József Farkas. Budapest, 1967.; Csaplár Ferenc: A *MA* és a Tanácsköztársaság. *Magam törvénye szerint. Tanulmányok és dokumentumok Kassák Lajos születésének századik évfordulójára*. Szerk. Csaplár Ferenc. Budapest, 1987. 149–159.

⁴ Bővebben ld.: *Jelzés a világba - Háború - Avantgárd - Kassák*. Szerk. Dobó Gábor, Szeredi Merse Pál. Budapest, 2016.

⁵ Kassák Lajos: Aktivizmus (Felolvasás, 1919. II. 20.). *MA*, 4, 1919, 4. 46–51.

⁶ Kassák Lajos: *Tovább a magunk útján*. *MA*, 3, 1918, 12. 138–139.

⁷ Ld. a *MA* második, harmadik és negyedik világszemléleti különszámát. Budapest, 1919.



1. MA, 3, 1918, 12. Borító Bortnyik Sándor linóleummetszetével.

© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

ráltak Kassákék mozgalmanak.¹⁰ Az 1919. március végén megírt munkaprogramban Kassákék elsődleges igényként fogalmazták meg, hogy a MA folyóirat havonként kétszer, megduplázott terjedelemben (32 oldalon) jelenhessen meg. Újabb könyveket, képeslapokat akartak kiadni, budapesti és vidéki matinékat, előadóesteket, szemináriumokat szervezni. Folytatni kívánták kiállítási programjukat, amelyhez a Váci utcai helyiség kibővítését igényelték. Az előadásokhoz pedig hetente háromszor az őszirózsás forradalmat követően a Ferenciek tere közvetlen szomszédságában létrehozott Medgyaszay Színházat tervezték igénybe venni.¹¹

A szociáldemokrata Kunfi Zsigmond vezette Közoktatásügyi Népbizottság kommunista tagjai, Szabados Sándor és Lukács György kezdetben kiemelten támogatták

MA komplex programjának meghirdetésével a berlini *Der Sturm* mintájára az avantgárd művészet magyarországi, alternatív intézményrendszerének létrehozására tett kísérletet.⁸ A folyóirat mellett könyvkiadót, színészképző szabadiskolát és előadóesteket szervezett, valamint kortárs képzőművészeti galériát is nyitott. Célja tehát egy olyan fórum létrehozása volt, amely az összes „új művész” számára lehetőséget biztosít a nyilvánossághoz jutáshoz.⁹ A MA 1918-1919 fordulójára elérte célját: a kortárs művészeti szcéna egyik megkerülhetetlen szereplőjévé vált. Ennek a folyamatnak fontos mozgatórugója volt a kezdetben Kassák bérelt lakásának egyik helyiségében (Visegrádi utca 15.), majd egy belvárosi üzlethelyiségben (Váci utca 11/b.) kialakított képzőművészeti galéria, amelynek jól válogatott kiállításai jelentős sajtóvisszhangot generáltak.

⁸ Kassák első lépésként, egy 1917. március 1-jei keltezésű dokumentum tanúsága szerint, részvénytársasággá alakította a MA kiadóhivatalát. Petőfi Irodalmi Múzeum-Kassák Múzeum [továbbiakban: PIM-KM], ltsz.: KM-an. 11/1.

⁹ Kassák Lajos: A „MA”. *A MA folyóirat első képkiallítása: Mattis Teutsch János gyűjteménye.* Budapest, 1917. 10-12.

¹⁰ Bővebben ld.: Dobó Gábor - Szeredi Merse Pál: *Elképzelni egy mozgalmat: a MA Budapesten.* Kiállítási leporelló, PIM-KM. Budapest, 2016.

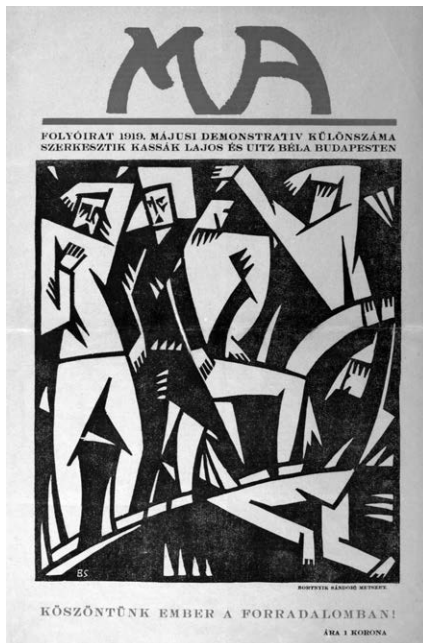
¹¹ [Kassák Lajos]: *A MA művészcsoporthoz munkaterve.* [Budapest, 1919. március vége] PIM-KM, ltsz.: KM-an. 12. - közli: Csaplár 1987. i. m. 150-152. - A program megvalósuló pontjait a MA április 10-én megjelent számában ismertette: A MA köréből. MA, 4, 1919, 4. 72.



2. A *MA* folyóirat világszemléleti negyedik különszáma, 1919. Borító Bortnyik Sándor linóleummetszetével.
© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

a *MA* törekvéseit, a „bugris” „magyar futuristák” így a legtöbb követelésüket megvalósíthatták a következő hónapokban.¹² A *MA* a Tanácsköztársaság alatt ténylegesen kiemelt támogatást élvezett: bővített tartalommal, vörössel nyomtatott fejléccel, havonta kétszer – a proletárdiktatúra ideje alatt összesen ötször – jelent meg. Az Aktivista programhoz új külsőt is választottak: a lap vizualitását ekkoriban Bortnyik Sándor dinamikus erővonalakból felépített, az absztrakció felé induló kompozíciói határozták meg.¹³ (4. kép)

A folyóirat kiadása mellett Kassákék legfontosabb tevékenysége előadások és előadóestek szervezése volt.¹⁴ A Medgyaszay Színház igénybevételére Lukács György



3. A *MA* folyóirat 1919. májusi demonstratív különszáma, 1919. Borító Bortnyik Sándor linóleummetszetével.
© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest.

¹² Szabados az 1920-ban lefolytatott népbiztos per keretében, kihallgatásakor is kiemelte, hogy sokra tartotta Kassákot és Uitzot: „A maisták között volt két ember, Uitz Béla, és Kassák Lajos, akik európai szinten álló művészek, az ő működésüket állami pénzzel mindig szívesen segítettem.” [n. n.]: Szabados Sándor kihallgatása. *Az Est*, 1920. július 24. 2. – A sajtótermékek megjelenetésére és terjesztésére április 19-én létrehozott Szellemi Termékek Országos Tanácsa elnökeként Szabados április 27-én kelt levelében hatalmazta fel Kassákot arra, hogy a *MÁ*-t a Közoktatásügyi Népbiztosság költségére jelentesse meg. PIM-KM, ltsz.: KM-lev. 368/3.

¹³ Edit Tóth: Activating Visual Energy: The MA Circle and the Art of Sándor Bortnyik. *Acta Historiae Artium*, 54, 2014, 1. 95–110.; Bakos Katalin: *Bortnyik Sándor és a Műhely*. Budapest, 2018. 20–29.

¹⁴ A Központi Egyetemmel átnevezett Budapesti Tudományegyetem kupolatermében tartottak elő-



4. MA, 4, 1919, 5. Borító Bortnyik Sándor linóleummetszetével.
© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

március 28-án kelt levele hatalmazta fel Kassákot,¹⁵ ahol már április 9-én megkezdtek az előadóestek sorát. Május 2-án a Zeneakadémia nagytermében rendeztek „demonstratív” előadást a „forradalmi munkásságnak és ifjúságunk munkásságnak”. Az előadóestek programjában az elméleti szövegek (Kassák Lajos, Hevesy Iván, Franyó Zoltán) és kortárs zenei előadások mellett az Aktivista csoport és külföldi szerzők versei hangzottak el a MA színészeinek előadásában.¹⁶ A sajtóbeszámolók szerint a belvárosi előadások jól sikerültek, ellenben a Szocialista Diákok Szervezete újpesti csoportjának szervezésében egy munkásotthonban megvalósult első, március 27-i előadás – Kassák visszaemlékezése szerint – kudarcba fulladt.¹⁷ Ezzel ellentétes tanulságot vont le Kassák a bécsi emigráció első évében a

Kommunisták Magyarországi Pártjához (KMP) intézett memorandumában, amelyben a MA újabb számainak megjelentetéséhez kérte a párt támogatását. „Mi Kaposváron¹⁸ és másutt a diktatúra alatt fényesen rácafoltunk arra az ellenünk szívesen

adásokat: április 17-én Uitz Béla (*A kommunizmus mint tárgyi és pszichikai fundamentum a művészethez*, ugyanezzel a címmel tartott előadást Uitz a Galilei Körben is február 21-én), április 22-én Barta Sándor (*A kultúrájában forradalmasított ember*), április 29-én Szélpál Árpád (*Az új művészet problémái*), majd május 13-án Mácza János (*Színpad és társadalom*).

¹⁵ Lukács György helyettes népbiztos levele Kassák Lajosnak. Budapest, 1919. március 28. PIM-KM, ltsz.: KM-lev. 368/2.

¹⁶ A programok összefoglalását lásd: *Pesti Hírlap*, 1919. április 9. – közli: József 1967. i. m. IV.: 108–109. Továbbá: uo., 133–134., 230., 976–977.

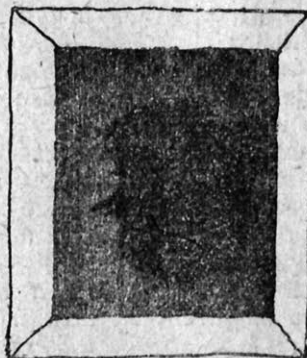
¹⁷ A program összefoglalását lásd: *Világ*, 1919. március 27. 7. – „Szomorú emlékü előadás volt. Az újpestiek csak rossz hírünkről ismertek bennünket, s most hiába léptünk eléjük forradalmi versekkel és drámai játékkal, az egészet valami különös komédiának fogták föl, és végignevetgéltek az előadást. A nagy színházterem tele volt emberekkel, s ez a tömeg egy pillanatilag nem tudott fegyelmet tartani. [...] Mácza, a darab szerzője és rendezője kétségbeesetten szaladgált a szín mögött. Valósággal megörjítette ez a sikertelenség. [...] Megfogadtuk, hogy művészetünkkel soha többé nem látogatunk ki Újpestre.” Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Budapest, 1983. II.: 513. – vö.: Szélpál Árpád: *Forró hamu*. Budapest, 1984. 459. Mácza János az *Individuum: a tehetetlenség tragédiája egy felvonásban* című színművet 1918 nyarán írta, kézírata: Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, ltsz.: V. 3525/31.

¹⁸ Az est programját ld.: PIM-KM, ltsz.: KM-1646.

Aktivista képsorozat



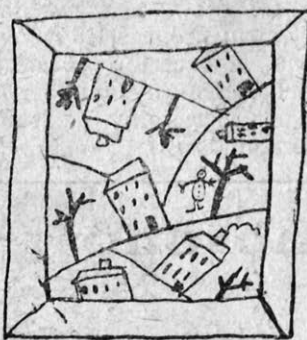
A domb tulsó oldalán fekvő
Vénusz talpai



Négerkék és szerencsenek éjjeli
harca az alagutban



Séta ebéd után, amely spenót-
ból állt



Andrássy-út. Reggel 3 óra
15 perc 21 másodperc



5. kép. [n. n.]: Aktivista képsorozat. *Borsszem Jankó*, 1919. június 15. 6.
© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

felhozott ellenvetésre, hogy a tömegek nem értenek meg bennünket. [...] Az történt [...] a diktatúra elején a színházakban, hogy a 90%-ban proletár közönség, amelyhez nekünk forradalmároknak csak *erőszakkal* és csak *legutoljára* Molnár Ferencz, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső stb. *után* lehetett eljutnunk, váratlanul óriási lelkesedéssel és megértéssel fogadta a 20 éves aktivistákat. És ez történt a zeneakadémián május 2-án 1400 főnyi *tiszta* munkástömeg előtt.”¹⁹

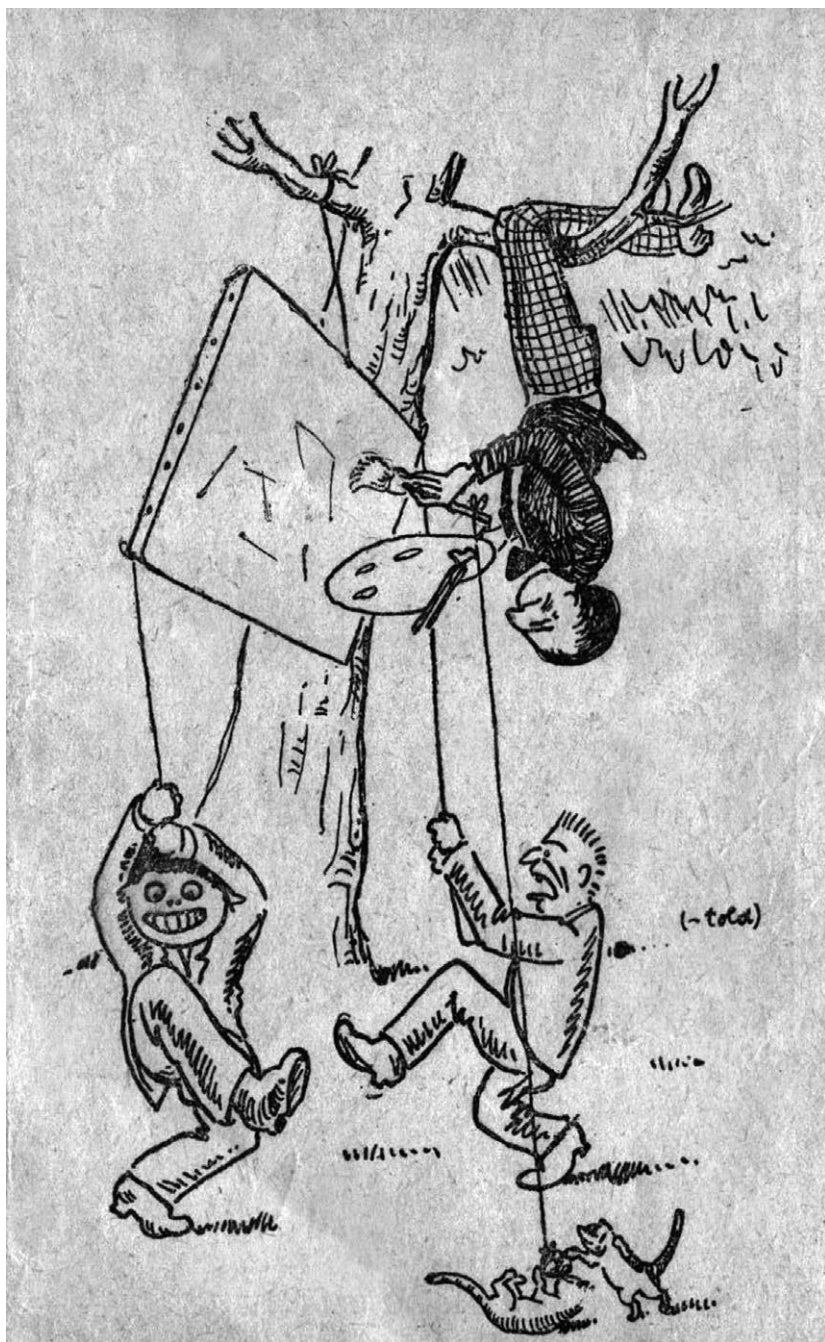
A *MA* már idézett munkaprogramjában a galéria is kiemelt helyen szerepelt. A tervek szerint az Aktivisták kiállításokat akartak rendezni „úgy a bel mint a külföldi legújabb forradalmi törekvésekből. Béccsel és Berlinnel már tárgyalásokat folytattunk kölcsönös kiállítások ügyében.”²⁰ Ezekből sajnos semmi nem valósulhatott meg, viszont Kassákék állandó kiállítást rendeztek be az április elején kibővített helyiségükben.²¹ A *MA* galériája viszonylag későn, május 12-én jutott egy új, reprezentatívabb helyiséghez, méghozzá a Ferenciek tere 9. szám alatti földszinti, kirakatos irodához, amelyben korábban az *Új Szó* katolikus folyóirat szerkesztősége működött.²² Ennek következtében a *MA* a Tanácsköztársaság ideje alatt csupán egy kiállítást

¹⁹ A *MA* folyóirat köré csoportosult Aktivisták memoranduma a Magyarországi Kommunista Párthoz. Aláírták: Uitz Béla, Kassák Lajos, Bortnyik Sándor, Újvári Erzs, Barta Sándor. Bécs, 1920. szeptember. PIM-KM, ltsz.: KM-an. 14.

²⁰ Csaplár 1987. i. m. 151. - A berlini kiállítás feltehetően a *Der Sturm* folyóirat galériájában valósulhatott volna meg, közelebbi információval azonban nem rendelkezünk, mert a *MA* és a *Der Sturm* korai kapcsolatának dokumentumai egyáltalán nem maradtak fenn. Azt viszont tudjuk, hogy Bécsben az Adolf Loos által alapított Freie Bewegung csoport 1919-ben - többek között - „magyar művészcsoportok” bemutatását is tervezte az osztrák fővárosban nyitott galériájában. Loos a Nyolcok művészeinek új munkáiból kívánt volna egy bécsi kiállítást szervezni a Tanácsköztársaság alatt, ez azonban nem valósult meg. Annak a feltételezését, hogy a Freie Bewegung mozgalom lehetett Kassák osztrák kapcsolata, az is erősíti, hogy 1920 novemberében Loos galériájában rendezték meg Uitz Béla 1918-1919-es festményeinek gyűjteményes kiállítását a *MA* Budapesten megkezdett kiállításorozatának utolsó, tizedik tárlataként. Kassák Lajos: Uitz Béla. *MA*, 6, 1920, 1-2. 10-12.; H. G.: Wiener Ausstellungssommer 1919. *Der Cicerone*, 11, 1919, 13. 415.; Tihanyi Lajos levele Bölöni Györgynek. Budapest, 1919. március 18. PIM Kézirattár, ltsz.: V. 4131/350/2. - közli: Majoros Valéria Vanília: *Tihanyi Lajos írásai és dokumentumok*. Budapest, 2002. 118-119.

²¹ Az idézett munkaprogramban kérték, hogy megkaphassák a *MA* helyiségének folytatását képző tánciskola helyiségeit is, mert „az egész nap zongorakísérettel tartó tánckurzusok állandóan zavarják a kiállítás közönségét”. A helyiség lefoglalására a Közoktatásügyi Népbiztosság Uitz Bélát jogosította fel április 2-án. József 1967. i. m. IV.: 712. - Egy Uitz tusrajzaira vonatkozó, április 1-jei népbiztossági műtárgyváslárlási irat alapján feltételezhető, hogy a szerkesztőségben egy „állandó” kiállítás volt látható. *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete*. Sajtó alá rend. Kiss Dezső. Szerk. és bev. Németh Lajos. Budapest, 1960. 37-38.

²² Pogány Kálmán levele az Országos Lakásbizottságnak. Budapest, 1919. május 12. Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, ltsz.: 15699/62. [továbbiakban: MNG Adattár] A Központi Lakásbizottság határozata a „MA” folyóirat szerkesztősége és kiállítása részére. Budapest, 1919. május 12. és 20. PIM-KM, ltsz.: KM-an. 11/3-4, valamint szerkesztőségi közlemény, *MA*, 4, 1919, 7. 180.



6. [-told]: A kubista-futurista kiállításon. *Borsszem Jankó*, 1919. június 15. 12.
© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

rendezett júniusban: nem meglepő módon a folyóirat arculatát is domináló Bortnyik újabb festményeiből.²³ Valódi műkritikai diskurzusra ekkor már nem lehetett számítani: a tárlattal, valamint Kassákék megdöbbenést keltően berendezett kirakatával csupán a szatirikus *Borsszem Jankó* foglalkozott, ott viszont nem voltak restek írárok és gúnyrajzok során át visszatérni a *MA* kiállítására. Bortnyik – mára alig ismert – korai festményeiről egy egész sorozatnyi karikatúra jelent meg (5. kép),²⁴ sőt, a festmények készítésének módjáról is részletesen írtak, illusztrációval kísérve (6. kép): „A futurista kép a következőképpen készül: a festő lábaival egy ágba kapaszkodik és fejfelé lefelé lógva fest, behunyt szemmel. A *MA* folyóirat elolvastatása által külön e célra fölingerelt emberek rendszertelenül rángatják az ágat, melyen a festő lóg és a vásznat, melyre a festményét elköveti. Az ecsetre egy földig érő madzag és ennek végére egy kis gombolyag van erősítve, mellyel fiatal macskák játszadoznak. Ezekkel az egyenes vonalkezelést és a színek folytatólagos egybeolvadását kizáró manipulációkkal éri el a festő a futurista képeket jellemző titokzatosságú, hogyishívjakot.”²⁵

Többször visszatértek arra is, hogy a *MA* kirakatában látott „neoinfektionista, vagy exkremencionista, sőt az újabb magyar művészeti terminológia szerint mácsatilus”²⁶ szerint készült alkotások megtekintése jelentette a proletárdiktatúra végnapjaiban a budapesti polgári közönség szórakozását. Kassák szerint „időnként olyan tolongás volt, hogy rendőröknek kellett a járdát szabaddá tenni a járókelők számára”,²⁷ és a „nagy csoport csodálta állandóan a kiállított képeket és szobrokat, a rettegő burzsu minden gondját elfelejtette ott egy pár percre.”²⁸

HIVATALOS MŰVÉSZETTÉ TENNI A DADAIZMUST

„Szocialista művészetet akarunk, de [...] minden külső parancsokhoz alkalmazkodás nélkül. [...] A mi szerepünk nem azonos a pártagitátoréval, úgy annyira nem, mint

²³ Kemény Alfréd: Bortnyik képei és grafikája. Együttal a koncentrikus kompozíció és az aktív-passzív színek problémájának elmélete. *MA*, 4, 1919, 7. 172–174. Az előző kiállítás, Medgyes László grafikáiból, március 16-án nyílt meg. A Bortnyik-kiállítással egy időben voltak láthatók Révai Ilka portréfotográfiái a Váci utcai helyiségben, azonban nem a *MA* égisze alatt.

²⁴ [n. n.]: Aktivista képsorozat. *Borsszem Jankó*, 1919. június 15. 6. A sorozat egyik képe kifejezetten érdekes, az absztrakt festészet Alphonse Allais által a 19. század végén megalkotott – és Malevics *Fekete négyzete* által is érintett – toposza: „Négerek és szerecsenek éjjeli harca az alagútban.” Ld.: Inna Anatoljevna Vakar: *Kazimir Malevich: The Black Square*. Moscow, 2015. 24–25.

²⁵ [-told]: A kubista-futurista kiállításon. *Borsszem Jankó*, 1919. június 15. 12.

²⁶ [n. n.]: Jaj, az a futurizmus! *Borsszem Jankó*, 1919. július 6. 7. – vö.: [n. n.]: Ez kell a proletárnak? *Az Ember*, 1919. május 29. – közli: József 1967. i. m. IV.: 1016.

²⁷ Kassák 1983. i. m. II.: 583.

²⁸ [n. n.]: Gnosztikusok vitaestélyén a futurista-festő műtermében. *Az Est*, 1921. február 2. 3. – A tárca említi, hogy az egyik, kirakatban látható szobor „egy görcsökben vonagló márvány női akt volt [...], rettenetesen kicsavart kezeivel a gyomrát tapogatta”. A szobor feltehetően Gergely Sándor *Tabu* című alkotása volt. Ld.: Apró Ferenc: *Gergely Sándor az aktivisták szobrása*. Szeged, 1986. 12.

ahogyan a kutató tudós szerepe nem azonos a leckéket bemagoltató tanárával.²⁹ Kassák többször is nyomatékosította elképzelését, miszerint a *MA* független kell, hogy maradjon bármelyik párt közvetlen érdekeitől és a pártművésztől is. Az 1920-as évek második felében írt regényes önéletrajza, az *Egy ember élete* alapján határozottan elutasította a mozgalmából korábban kivált, elkötelezett kommunista Révai József felkérését, hogy a *MA* legyen a Tanácsköztársaság hivatalos lapja.³⁰ Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy véleménye szerint az új, kommunista társadalom művészetét csakis a *MA* körül csoportosult avantgárd művészek képesek megteremteni. Ezt a gondolatot summázta a proletárdiktatúra kikiáltását néhány nappal követően, március 25-én kiadott *Forradalmárok!* című röplap manifesztuma is, amelynek aláírói között először volt olvasható az Aktivista művészek teljes névsora: 10 író, 9 képzőművész és 3 színész kapott itt helyet.³¹

Kassák ugyan hangsúlyozta a *MA* függetlenségét, de már március végétől kezdve részt vett a Közoktatásügyi Népbiztosság munkájában és az egyesült párt tagjává is vált. Az *Egy ember élete* alapján elsőként plakátcenzorként alkalmazták. Ezt támasztja alá Lukács György március 28-án kelt levele Kassák hagyatékában, amely feljogosította arra, hogy „Budapest területén minden plakát-ügyben tárgyalásokat folytasson és eljárjon.”³² Kassák emlékei szerint feladatkörének az vetett véget, hogy az általa sokat kritizált szociáldemokrata mozgalom vezető művésze, Biró Mihály egyik plakátját próbálta meg visszavonatni.³³ Ezt követően a Reinitz Béla zeneszerző által irányított színházi bizottság,³⁴ majd az Írói Direktórium munkatársa lett (Kassákon kívül kezdetben Lukács György, Balázs Béla, Révész Béla és Komját Aladár voltak a tagjai), de a legnagyobb feladatot mégis az írói kataszter összeállítása jelentette számára. A kataszter összeállítására azért volt szükség, hogy a későbbiekben létrejövő, alapjövedelmet biztosító írói szakszervezetbe csak „hivatásos írók” kerülhessenek be.³⁵ A kataszter összeállítása az írók esetében viszonylag gyorsan lezajlott és a bizottság már május 10-én közzétette az 550 felvett tag névsorát – amelyet egy nappal később ki kellett egészíteni, mert lemaradt róla többek között Babits Mihály és Kunfi Zsigmond is.³⁶

A *MA* csoportjának kiemelt anyagi támogatása és egyes tagok politikai szerepvállalása heves sajtóviták kereszttüzebe került, amelyek a szociáldemokrata és kommunista frakciók közötti ellentétek viszonyrendszerében válnak értelmezhe-

²⁹ Kassák 1918. i. m. 139.

³⁰ Kassák 1983. i. m. II.: 519–520.

³¹ Aktivista művészek: *Forradalmárok!* Röplap, Budapest, 1919. március 25. PIM-KM, ltsz.: KM-1645.

³² Lukács György helyettes népbiztos levele Kassák Lajosnak. Budapest, 1919. március 28. PIM-KM, ltsz.: KM-lev. 368.

³³ Kassák 1983. i. m. II.: 515–516.

³⁴ József 1967. i. m. IV.: 933.

³⁵ Márai Sándor: Mi lesz az írókkal? *Magyarország*, 1919. április 3. – közli: József 1967. i. m. IV.: 84–85.

³⁶ Bővebben ld.: Babus Antal: Fülep Lajos az 1918–1919-es forradalmakban, II. rész. *Új Forrás*, 34, 2002, 4. 40–66.; József 1967. i. m. IV.: 331–336., 1001–1002.

tővé.³⁷ Az első vita április közepén folyt le, jelentős tanulságokkal. Kéri Pál a szociáldemokrata *Az Ember*ben megjelent *Máca!* című cikkében támadta meg a Közoktatásügyi Népbiztosság vezetőségét. Érdemes kiemelni, hogy a cikk „megszólítottja” nem a támadás valós alanyai, Lukács György és Balázs Béla voltak, hanem a szinte ismeretlen Mácza János, akit április elején a Nemzeti Színház tanulmányi rendezőjévé neveztek ki: „Mácza és Kassák – egy világirodalom-boldogító, télenyáron mezítláb és hajadonfő járó, fekete inges magántudós-irány [ti. Szabó Ervin] képviselői, akik futuristák, szimultanisták, aktivisták, individuális anarchisták voltak, aszerint, hogy melyik szó tetszett meg nekik jobban, mindig azonban tehetségtelenek, műveletlenek és zavarosfejűek és akikről máig hiába kutatjuk, hogyan juthattak az anarchiával és futurizmussal a kommunista mozgalom élére, hacsak Lukács György nem hozta őket magával sznob uszályában.”³⁸

Kéri Pál azzal vádolta meg Lukács Györgyöt, hogy a *MA* „zavarosfejűinek” irányát a Tanácsköztársaság hivatalos művészetévé akarja tenni. A kommunista lapokban másnap már a szociáldemokraták kultúr-ellenforradalmáról cikkeztek,³⁹ amelyre válaszul Göndör Ferenc igyekezett visszaterelni a vitát a „szakmai” alapokra, elválasztva Lukácsot a *MA* „hóbortosaitól”, akiket szerinte egyetlen szervezet munkás sem fogadna el „irodalmi diktátorának”, mivel semmit sem ért meg írásaikból.⁴⁰ A következő napokban Révai,⁴¹ majd Lukács is azzal védekezett, hogy a *MA* nem képviseli a Tanácsköztársaság hivatalos propagandáját, mivel az egyetlen irányt sem támogat kiemelten (Lukács még azt is kiemelte, hogy Máczáat „rendezőiséget tanulni volontaireknek” küldte a Nemzeti Színházba).⁴² A vitát követően Lukács és Balázs sietve bemutatták a Népbiztosság irodalmi programját, amelyben szóba sem került Kassák és a *MA*.⁴³ A Sajtódirektórium döntése értelmében *Az Ember* folyóirat kiadása két héten át szünetelt, azonban a szociáldemokrata sajtó ezt követően sem hagyott fel a *MA* támadásával: a Tanácsköztársaság ideje alatt rendszeresen jelentek meg további, a „mácaisták” kiadványait és előadásait kritizáló cikkek.⁴⁴ Lukács véleménye, aki soha nem kedvelte Kassákot és társait különösebben, a proletárdiktatúra bukását követően a teljes ellenszenv felé tolódott el. 1926-ban a KMP *Új Március* című lapjában – a

³⁷ Bővebben ld.: Pomogáts 1986. i. m. 528–531.; Balázs 2018. i. m. 34–40.

³⁸ Kéri Pál: *Máca!* *Az Ember*, 1919. április 15. – közli: József 1967. i. m. IV.: 955–956.

³⁹ [n. n.]: Letörni a kultúr-ellenforradalmat! *Vörös Újság*, 1919. április 16. – közli: József 1967. i. m. IV.: 170–171.

⁴⁰ Göndör Ferenc: Kik akarják diktálni a proletáirodalmat? *Népszava*, 1919. április 16. – közli: József 1967. i. m. IV.: 171–174.

⁴¹ [Révai József]: Letörni a kultúr-ellenforradalmat. *Vörös Újság*, 1919. április 17. – közli: József 1967. i. m. IV.: 186–188. Göndör Ferenc válasza: uo., 960–961.

⁴² Lukács György: Felvilágosításul. *Vörös Újság*, 1919. április 18. – közli: József 1967. i. m. IV.: 196–198.

⁴³ [n. n.]: A Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi programja. *Magyarország*, 1919. április 19. – közli: József 1967. i. m. IV.: 199–201.

⁴⁴ Ld.: József 1967. i. m. IV.: 963–965.

Tisztaság könyve kapcsán – Kassákot a kommunista mozgalom „Mitläufer”-ének, azaz kéretlen „koloncának” minősítette.⁴⁵

VÖRÖS KATONÁK ELŐRE!

„Uitz Béla – ki lehet mondani nyíltan – legkülönb az összes magyar festők között” – írta Hevesy Iván a *Vörös Lobogó*ban.⁴⁶ Mintha Uitz neve, annak ellenére, hogy a *MA* társszerkesztője volt, kevésbé kapcsolódott volna össze az Aktivista mozgalommal. Uitz április elején a *Vörös Újság*ban, Révai József *Tiszta proletárpolitikát* című vezércikkéhez való hozzászólásként közölt *Diktatúra kell!* című írásában – az Aktivista művészek aláírásával kiadott röplappal megegyezően – amellett érvelt, hogy a forradalom határolódjon el a polgári és a szociáldemokrata művészektől is, hiszen „a proletárdiktatúrának csak a forradalmi szocialista művészetre lehet szüksége.”⁴⁷ Ugyanakkor kombattáns személyiségének köszönhetően nem csak írásban szállt szembe a szerinte nemkívánatos művészekkel: „a Fészek dobogójáról kiált tiltakozása, a művészet felébredt lelkiismerete a sehonnai epigonok, tehetségtelen, de annál lármásabb és szemtelenebb tömege felé.”⁴⁸ Uitz ugyan távol maradt a Művészeti Direktórium munkájától, a Herman Lipót vezetésével megalakult szakszervezetnek viszont vezetőségi tagja lett és gyűléseiken rendszeresen felemelte hangját: „szavai lángot sisteregtek és megsemmisülést lövelltek” – írta *Az Ember* kritikusa. – „Mennydörgés és villámlás között kihirdette, hogy most az ő ideje következett el, hogy átok, senyvedés s pusztulás vár mindenkire, aki nem az ő és társai művészi hitvallását követi. Csak az aktivistáknak és a többi futuristáknak, kubistáknak és expresszionistáknak szabad élniök, a többi művész halálnak halálával bűnhődik és soha bemenetet nem talál az ígéret földjére, a tejjel és mézzel folyó kataszterbe.”⁴⁹

Érdekes módon, leszámítva *Az Ember* támadó cikkét, Uitz munkásságát és művészetét a kritikusok nagyjából egységesen elválasztották a *MA* folyóirat „bugrisainak” irodalmától. A kritikákban, amelyek festészetéről megjelentek – akár még olyan esetekben is, amikor a *MA* csoportos kiállításain bemutatott alkotásait elemezték – egyáltalán nem merült fel az a tény sem, hogy Uitz éveken át a *MA* társszerkesztője volt. Az irodalmi viták végső kiéleződésének heteiben indult szociáldemokrata irodalmi lap, az *Új Idők* lapjain⁵⁰ például Kassákot továbbra is éles támadások érték,⁵¹ Kemény Alfréd viszont hosszú és elismerő tanulmányt szentelt Uitz festésze-

⁴⁵ Ld.: Angyalosi Gergely: Kassák Lajos és Lukács György viszonya. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 91/92, 1987/1988, 4. 462–471.

⁴⁶ Hevesy Iván: Uitz Béla. *Vörös Lobogó*, 1919. április 17. – közli: József 1967. i. m. IV.: 184–186.

⁴⁷ Uitz Béla: Diktatúra kell (Hozzászólás Révai József „Tiszta proletárpolitikát!” c. cikkéhez). *Vörös Újság*, 1919. április 10. – közli: József 1967. i. m. IV.: 128–130.

⁴⁸ Hevesy 1919. i. m. – közli: József 1967. i. m. IV.: 185. – vö.: Kassák 1983. i. m. II.: 539–544.

⁴⁹ [n. n.]: Uitz. *Az Ember*, 1919. július 3. 6–8.

⁵⁰ Bálint Gábor: A két „Új Idők” 1919-ben. *Magyar Könyvszemle*, 116, 2000, 2. 223–228.

⁵¹ [n. n.]: A *MA*. *Új Idők*, 1919. július 10. – közli: József 1967. i. m. 623–625.



7. Ismeretlen fotográfus: Uitz Béla *Vörös katonák előre!* és Dankó Ödön *Be a Vörös Hadseregbe* című plakátjai egy budapesti utcán, 1919. Fotográfia.

© A Földvári Books jóvoltából

tének. Kemény mint a *par excellence* forradalmi művészt mutatta be Uitzot, kiemelve, hogy „útja, mint minden forradalmár művész (Rembrandt, Greco, Cézanne stb.) útja: a folytonos haladás és mélyülés útja, de eredményeivel már most is kilendült egy ország határain túl a művészet univerzalizálásába.”⁵²

Uitz képzőművészeti munkássága azonban éppen annyira ellentmondásos fogadtatásban részesült, mint Kassákék lírája. A legnagyobb polémia az áprilisban készített, *Vörös katonák előre!* feliratú plakát körül bontakozott ki.⁵³ (7. kép) Hevesy Iván a *MÁ*-ban elevenítette fel a Kassák Lajos által a folyóirat bevezető, 1916-os kiáltványában hangoztatott elvet, miszerint „az új festészet monumentális, demonstratív és aktív, drámai erejű és egyszerűségű, csak ki kell mennie az utcára, hogy plakáttá legyen. Plakáttá a szó legjobb és leghelyesebb értelmében. Mert a plakát nem azt jelenti, mint eddig, hogy lármás, üresen rikoltó, szemtelen és semmitmondó, hanem: energikus kiáltás, az utca lelkébe öklöző agitáló akarat.”⁵⁴ Hevesy természetesen Uitz plakátját emelte ki, mint amely „monumentalitásával, erőteljes ritmusával

⁵² Kemény Alfréd: Uitz Béla festészete. *Új Idők*, 1919. június 20. 84–87.

⁵³ A plakátról ld.: Bajkay Éva: *Uitz Béla (Szemtől szemben)*. Budapest, 1974. 77–80; Bajkay Éva: *Uitz Béla*. Budapest, 1987. 43–44.

⁵⁴ Hevesy Iván: Az új plakát. *MA*, 4, 1919. 5. 106–107. Vö. Kassák Lajos: A plakát és az új festészet.

és mozgalmasságával megfogja az utcát”, ezzel szemben Berény Róbert *Fegyverbeli* plakátjával kapcsolatban megjegyezte, hogy annak „elgondolása elcsépel és triviális, művészi értéke is nagyon kevés.”⁵⁵ A kijelentéssel szemben a szociáldemokrata *Az Ember* azonnal kikelt, mondván, hogy Hevesy megállapítása „éppen olyan kifecamított, mint Uitz szerkesztő úr vöröskatonáinak lábai, amik miatt a szerzőt a legnagyobb lelki nyugalommal forradalmi törvényszék elé lehetne állítani.” A kritikus nem csak Uitz művét ítélte azonban el: „az ilyen plakátoktól egyetlen egy munkás nem áll be a vörös hadseregbe, hisz nem bolond, hogy őt is ilyen csúnyának rajzolják, vagy néger-zsidónak, mint Szilágyi Jolán plakátján látható.”⁵⁶ A *Vágóhíd* című élc lapban kevésbé élesen, de mégis lényeglátóan fogalmaztak: a „fametszetek primitív technikája kiabál le a nagy kétíves plakátról s az embernek szinte az volt az érzése, hogy a harmincéves háború marcona landsknechtjei ezek a félig guggoló, félig dobogva lépő, siralmasan elrajzolt lábú férfiak, akik kivételesen vörös katonajelmezt öltöttek magukra.”⁵⁷

Az éles ellentétek ellenére Uitz volt az egyetlen Aktivista művész, aki több állami megrendelést is kapott a Tanácsköztársaság alatt: a munka ünnepére szervezett nagyszabású felvonulás efemer dekorációjának elkészítésében is közreműködött. A május 1-jei ünnepség főszervezője Szamuely Tibor volt, aki egy évvel korábban Oroszországban láthatta a bolsevik ünnepséget és a budapesti díszítéseket is ennek a mintájára képzelte el. A művészeti munkálatokat Biró és Falus irányították, akik a város dekorálandó részeit kisebb szektorokra osztották képzőművészekből és főként építészekből álló csoportok között. A vörös anyaggal elfedett századfordulós emlékművek helyére azonban nem a modernista felfogás szerint, hanem szinte azokkal megegyező felfogásban készült szobrok kerültek. Érzékletes példa erre, hogy a millenniumi emlékművön a keresztény Magyarországot szimbolizáló Gábrriel arkangyal oszlopát eltakaró vörös obeliszk tövénél elhelyezett, munkásokat és Marxot ábrázoló szoborcsoportot ugyanaz a Zala György készítette, aki az eredeti emlékmű szobrait is formázta.⁵⁸ A királysobrokat tartalmazó oszlopsort vörös textíliákkal fedték el. Mindkét körív drapériáján a „Világ proletárjai egyesüljete!” felirat állt, a végükön Uitz Béla pannóit helyezték el. (8. kép) A feliratok szerint az egyik a „Városi proletariátus”, a másik a „Földműves-szegénység” szimbolikus alakjait ábrázolta. A kompozíció egésze (a szobor, a képek, a feliratok, a vörös drapéria) a Marx tanításai jegyében egységesülő világproletariátust is hivatott volt megjeleníteni.⁵⁹

MA, 1, 1916, 1. 1-3.; Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete, 1915-1927*. Budapest, 1981. 71-85.

⁵⁵ Hevesy 1919. i. m. 107.

⁵⁶ [n. n.]: Az új plakát. *Az Ember*, 1919. június 5. 13-14.

⁵⁷ K. M.: Májusi plakátok, májusi versek. *Vágóhíd*, 1919. május 6. 8.

⁵⁸ Szabó Viktor: *A magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. PhD disszertáció, Eszterházy Károly Főiskola, Történelemtudományi Doktori Iskola. Eger, 2016. 301. – A május 1-jei dekorációról bővebben ld.: Révész Emese: A múltat végképp eltörölni – Helyett, legalább gyorsan elfedni. *A Tanácsköztársaság május elsejei ünnepségének dekorációi*. *Artmagazin*, 11, 2013, 2. 16-19.

⁵⁹ Bajkay 1974. i. m. 84-85.; Szabó V. 2016. i. m. 301.



8. Ismeretlen fotográfus: A Millenniumi emlékmű 1919. május 1-jén.
Fotográfia, MNM. ltsz.: 260. © Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Uitz május elején oktatásra is lehetőséget kapott: a tehetséges ifjú proletárok művészeti képzésére Andrassy Gyula Duna-parti palotájában létrehozott Proletár Képzőművészeti Tanműhely vezetője lett (két oktatója pedig Nemes Lampérth József és Medgyessy Ferenc).⁶⁰ Ezzel valójában megvalósult a *MA* március végén meghirdetett programjának egy következő pontja,⁶¹ azonban a Tanműhely a *MA*-tól teljesen függetlenül működött, a Boross F. László vezette Ifjómunkás propaganda ügyosztály keretében.⁶² Az oktatás mellett pedig, Lukács György felkérésére,⁶³ a Munka Házává átnevezett Parlament tanácstermének új dekorációján dolgozott. A tervek közül a *Halászokat* és az *Építőket* ábrázoló pannók készültek el május-júniusban, a központi helyre tervezett *Emberiség* nagy méretű tervét azonban csak a Tanácsköztársaság bukását követően készítette el Uitz, a három művet pedig – nagy sikerrel – Bécsben mutatta be, a *MA* által 1920 novemberében szervezett önálló kiállításán.⁶⁴ (VI., VII.

⁶⁰ Proletár Képzőművészeti Tanműhely. *Népszava*, 1919. május 4. 10; Uitz Béla: A Proletár Képzőművészeti Tanműhely programja. *Világ*, 1919. május 11. 1. – További dokumentumok: *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete* 1960. i. m. 94-97. – bővebben ld.: Bajkay 1974. i. m. 80-83.

⁶¹ „Az új irányok felé hajló fiatalság részére pedig festő iskolát akarunk szervezni Uitz Béla vezetésével.” Csaplár 1987. i. m. 151.

⁶² Szabó V. 2016. i. m. 33. – Pogány Kálmán április 23-án hatalmazta fel Uitzot arra, hogy a létesítendő iskola számára megfelelő helyszínt keressen és „ebből a célból lakásokat és más helyiségeket megtekinthessen”. MNG Adattár, ltsz.: 15694/62.

⁶³ Bajkay 1974. i. m. 86.

⁶⁴ Ld.: 20. jegyzet.

tábla, 9. kép) Az *Emberiségről* Uitz maga írt részletes magyarázatot az 1922-ben *Egység* címmel indított proletkultós folyóiratában. Ennek megfelelően a kép „ideológiai alapja az emberiségnek a vörös emberben való megváltása. [...] A folyamat négy része: az ember származása, a szenvedés, a munka, a megváltott ember. Az egész kép centruma: a szeretet. Ide torkollik és innen indul ki minden életmegnyilvánulás, mind ideológiailag, mind művészileg.”⁶⁵



9. Uitz Béla: *Emberiség* (pannóterv), 1919–1920. Repr. *Egység*, 1, 1922, 1. 11.

© Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, Budapest

BETILTOTTÁK A MÁ-T?

A *MA* utolsó budapesti száma július 1-jén jelent meg. Az ezt követő hetekben már a legtöbb irodalmi és művészeti folyóirat kiadása szünetelt: csupán a Tanácsköztársaság propagandája szempontjából legfontosabb napilapok jelenhettek meg, csökkentett oldalszámon.⁶⁶ Kassák július 8-án a Szellemi Termékek Országos Tanácsának írott levelében hivatkozott a bizottság három nappal korábbi határozatára a *MA* „papírhány miatti szüneteltetésének” elrendeléséről. Ugyanitt jelezte, hogy „a papírközpontból részünkre kiutalt papírmennyiségből még 20.000 ív van nyomdánkban. Ez a papírmennyiség azonban, mivel egyik oldalára már rá van nyomva lapunk vörös színű feje, – nagy papírpazarlás nélkül – más nyomtatványhoz fel nem használható.”⁶⁷ A *MA* következő számának kiadására mégsem került sor, ugyanakkor mindeddig nem került elő olyan dokumentum, amely egyértelműen alátámasztaná, hogy a *MÁ*-t a kommunista vezetőség politikai indokokra hivatkozva betiltotta volna. A betiltás inkább Kassák utólagos interpretációja volt: ezt olvashatjuk az 1920 szeptemberében a KMP-hez intézett memorandumában,⁶⁸ az utolsó a Tanácsköztársaság idején – *A világ új művészeihez!* címmel – megfogal-

⁶⁵ *Egység*, 1, 1922, 1. 11. – A festményt szintén részletesen elemezte Hevesy Iván: Uitz Béla. *Nyugat*, 15, 1922, 20. 1205–1211. – bővebben ld.: Bajkay 1974. i. m. 86–91.; Bajkay 1987. i. m. 44–47.

⁶⁶ Svéd 1974. i. m. 179–180.

⁶⁷ Kassák Lajos levele a Szellemi Termékek Országos Tanácsának. Budapest, 1919. július 8. PIM-KM, ltsz.: KM-lev. 388. – közli: Csaplár 1987. i. m. 154.

⁶⁸ „[...] bennünket a diktatúra közepén (taktikából vagy nem taktikából) egyszerűen megfojtottak.” A *MA* folyóirat köré csoportosult Aktivisták memoranduma a Magyarországi Kommunista Párthoz. Aláírták: Uitz Béla, Kassák Lajos, Bortnyik Sándor, Újvári Erzs, Barta Sándor. Bécs, 1920. szeptember. PIM-KM, ltsz.: KM-an. 14.

mazott kiáltványának kefelevonatára kézzel írt megjegyzésében,⁶⁹ az *Egy ember életében*,⁷⁰ valamint az először 1964-ben kiadott visszaemlékezésében is.⁷¹

A kommunista politikusok a proletárdiktatúra utolsó hónapjaiban „feltehetően úgy vélték, Kassák kivülállásával a kommunista érdekeket keresztezi, művészetfelfogásával elriasztja a kommunisták szociáldemokrata szövetségeseit.”⁷² Az *Emberrel* folytatott polémia nem akart szünni – a vita hevében pedig Kahána Mózes még azt a kijelentést is megengedte magának, hogy a *MA* Aktivistái „nem szolgálták ki a burzsoá társadalmat, és nem fogják kiszolgálni a proletárdiktatúrát sem.”⁷³ Ezt követően nem volt meglepő az a lépés, amelynek keretében Kun Béla egyik júniusi, pártkongresszusi beszédében, a szociáldemokratáknak tett gesztusként,⁷⁴ megbélyegezte és elutasította a *MA* művészetét. „Új szellemi életnek, új kultúrának kell támadnia magából a proletariátusból” – mondta, – „és én bízom a proletariátus termelő erejében, abban a termelő erőben, amely intézményeket lerombolt és intézményeket alkotott, hogy meg fogja találni a szellemi élet terén is a maga kivirágzását. Kétségtelen, hogy ez nem a *MA* irodalma, amely a burzsoá dekadencia terméke. Új szellem fog megnyilatkozni a proletár szellemi élet terén, amelyből a proletariátus osztályának szelleme fog kivirágozni.”⁷⁵

Kassák *Levél Kun Bélához a művészet nevében* című nyílt válaszában hangsúlyozta azt az álláspontját, hogy az Aktivisták művészete a tökéletes művészeti megfelelője a kommunizmus politikai álláspontjának.⁷⁶ (10. kép) A *MA* és saját pártpolitikától való függetlensége mellett továbbra is kiállt: ezt a különállást igazolja az is, hogy a nyílt levelet a Szellemi Termékek Országos Tanácsának jóváhagyása

⁶⁹ „Ezt a kiáltványt [...] 1919 júniusában lapom betiltása után írtam.” Kassák Lajos: *A világ új művészeihez!* Budapest, 1919. PIM-KM, ltsz.: KM-an. 13. József Farkas szerint Kassák kiáltványa egy „aktivista album” címmel tervezett előszava, a korrektúralevonat július 21-én készült, kiadása azonban a papírhiány miatt már nem valósulhatott meg. József Farkas: *Értelmiség és forradalom. Kultúra, sajtó és irodalom a magyar Tanácsköztársaságban.* Budapest, 1984. – vö.: Csaplár 1987. i. m. 149.

⁷⁰ Kassák 1983. i. m. II.: 614.

⁷¹ „Nyilatkozataink következménye az lett, hogy Pogány József helyettes népbiztos aláírásával a következő szám után betiltották a lapot.” Kassák Lajos: *A magyar avantgárd három folyóirata. Helikon*, 10, 1964, 2/3. 243.

⁷² György Péter – Standeisky Éva: Kassák, a politikai gondolkodó (1919–1934). *Múltunk*, 36, 1991, 2/3. 70.

⁷³ Kahána Mózes: A „MA”-t több ízben ért támadásokról. *MA*, 4, 1919, 6. 142. – vö.: József 1967. i. m. IV.: 1019–1021.

⁷⁴ György-Standeisky, 1991. i. m. 71.

⁷⁵ Részlet Kun Béla válaszából az Országos Pártgyűlés második napján. *Vörös Újság*, 1919. június 14. – közli: József, 1967. i. m. IV.: 462–463.

⁷⁶ Kassák Lajos: *Levél Kun Bélához a művészet nevében.* *MA*, 4, 1919, 7. 146–148. Bővebben lásd: Pacsika Márton: *Az új hangszer legtudatosabb kezelője – Kassák Lajos és a budapesti MA (1916–1919). Művészet akcióban. Kassák Lajos avantgárd folyóiratai A Tett-től a Dokumentumig (1915–1927).* Szerk. Balázs Eszter, Sasvári Edit, Szeredi Merse Pál. Budapest, 2017. 85–86.

nélkül, a mind súlyosabb papírhiány ellenére több ezer példányban röpiratként is kinyomtatta. A sajtótermékeket ellenőrző szerv július 1-jei keltezésű levelében sem a nyílt levél tartalmával, hanem a kiadás körülményeivel kapcsolatban fogalmazott meg kritikát. „Az a körülmény, hogy a röpirat tartalma a *MA* folyóiratban megjelent volna, nem lehet mentség, annál kevésbé, mert hiszen a külön lenyomathoz szükséges papírmennyiség sem Önnek, sem a nyomdának nem engedélyeztetett, és így a kérdéses röpiratot Önnek megírni és kiadni, a nyomdának kinyomni, a Táltosnak pedig bizományi eladásba venni nem volt szabad” – írták.⁷⁷

Kassákék tehát még 1919 nyarán is bíztak pozíciójukban. Tevékenységüket azonban nem a pártpolitika szolgálatában képzeltek el, ami összeegyeztethetetlen volt az „individuais szabadság kifejlődésére [...] nem túlságosan alkalmas” proletárdiktatúra politikai elveivel.⁷⁸ Ettől függetlenül a Tanácsköztársaság bukását követően Kassáknak és körének is menekülnie kellett a Horthy-rezim politikai megtorlása elől. Kassákot 1919 nyarán több hónapra börtönbe zárták és csak élettársa, Simon Jolán ismerősének közbenjárásával sikerült szabadulnia. A fogságot követően, 1920 telén, illegális úton, egy hajó gyomrában bujkálva jutott el Bécsbe.⁷⁹

Az ellenforradalmi sajtó Kassákot és körét – antiszemita sztereotípiákat is mozgósítva – szorosan összekapcsolta a kommunistákkal. Kassák és a kommunisták közvetlen kapcsolatának képzetét erősítette az is, hogy a Tanácsköztársaságot előkészítő szervezkedés és a *Vörös Újság* is ugyanabban, a Visegrádi utca 15. szám alatti, félemeleti bérelt lakásban indult meg, amelyben Kassákék laktak és ahol kezdetben a *MA* szerkesztősége, galériája is megnyílt. A kapcsolatot Sámuel Izsó jelentette, aki a *MA* részvénytársaságának fő részvényese, a mozgalom egyfajta mecénása volt: ő volt a háromszobás lakás főbérelője, amelynek egyik szobáját átengedte Kassákéknak.



10. Kassák Lajos: Levél Kun Bélához a művészet nevében. Budapest, 1919.

© Petőfi Irodalmi Múzeum
– Kassák Múzeum, Budapest

⁷⁷ A Szellemi Termékek Országos Tanácsa levele Kassák Lajosnak Budapest, 1919. július 1. PIM-KM, ltsz.: KM-lev. 419–420/4. – közli: Csaplár 1987. i. m. 153. – Kassáknak a levélre írt ceruzás megjegyzéséből derül ki, hogy a füzet feltehetően 5200, nem pedig a később az *Egy ember életében* közölt 10.000 példányban jelent meg.

⁷⁸ Kun 1919. i. m.

⁷⁹ Erről bővebben ld.: Kassák 1983. i. m. II.: 636–673.

Szándékairól igen keveset tudunk – az *Egy ember életéből* sem derül ki, hogy pontosan milyen megfontolásból támogatta Kassákot. A napilapokban megjelent apróhirdetése alapján rézgáliccal, rézkénporral, marókáival, lúgkővel, kénnel, ruhafestékekkel, sőt, szőlőkötözővel is kereskedett.⁸⁰ A Budapestre érkezett kommunis-tákkal minden bizonnyal nem Kassák, hanem ő került kapcsolatba, majd felajánlotta számukra a bérelt lakás Kassákék által nem használt szobáit.⁸¹ A februári letartóztatások során ő is a gyűjtőfogházba került,⁸² a Tanácsköztársaság alatt pedig – egy 1919. októberi riport alapján – a „rendőri szocializáló osztály főnöke lett”.⁸³ A Tanácsköztársaság bukását követő hónapokban több olyan „tényfeltáró” írás is megjelent a budapesti sajtóban, amelyben kifejezetten Kassákékat tették meg a proletárdiktatúra bűnbakjává. „Ezek a futuristák, neo-expresszionisták, aktivisták, kubisták és az ördög tudja még miféle pisták adtak először menedéket az Oroszországból jött Kun Bélának s az ő visegrádi-utcai szerkesztőségükből indultak hódító útjukra az első Lenin-aranyak, mint az eszme harcosai. Ugyanitt trónolt a művészgárda főmecénása, Lukács György is” – írta például a *Gyógyszerészek Lapja* a György Mátyásról készített portréjában.⁸⁴

⁸⁰ Kezdetben egy Vörösmarty utcai címen, majd, 1917 májusától Visegrádi utca 15. szám alatt.

⁸¹ Sámuel Izsó szerepéről bővebben ld.: Lengyel József: *Visegrádi utca*. Budapest, 1962. 36–53.

⁸² [n. n.]: Májusra tervezték a kommunis-ták az új forradalmat. *Az Est*, 1919. február 25. 6.

⁸³ [n. n.]: Visegrádi-utca 15. *Az Est*, 1919. október 3. 3.

⁸⁴ [n. n.]: György Mátyás. *Gyógyszerészek Lapja*, 14, 1919, 13. 3–4. – György Mátyás gyógyszerészi szerepéről ld.: Kálmán C. György: *Élharcok és arcélek. A korai magyar avantgárd költészet és a kánon*. Budapest, 2008. 49–130. – Kun Béla a szovjet pártvezetőkötől pénzt kapott a KMP megalapítása és megszervezése körül felmerülő költségek fedezésére, a „Lenin-aranyak” kifejezés erre utalhat. Lásd: Borsányi György: *Kun Béla: politikai életrajz*. Budapest, 1979. 75.